

- Título:** *Educação e Contemporaneidade. Mudança de paradigmas na ação formadora da universidade*
- Autores:** L. Dondé da Silva e T. Polenz
- Editorial:** Editora da Ulbra, Canoas, RS, Brasil, 2002
- Núm. pp.:** 439
- Tamaño:** 26 x 18

Anque non só se manifesta en Latinoamérica, é neste querido continente onde a dualización social e escolar, como ben apunta un analista da talla de Carlos Alberto Torres, adquiriu tales dimensións en tempos de globalización, que é evidente o seu influxo na creación de dous tipos de cidadáns: os chamados “cidadáns triple A”, ben conectados coas redes do poder, e os cidadáns “dispensables” (ou tipo B), nunha marxinalidade que foi construída mediante o proceso de representación dos media, xunto co seu illamento e fragmentación política. A única estratexia e motivo de acción destes é a supervivencia, pura e dura, nunha sociedade de mercado, de liberalismo matizado e “individualismo poseso”.

O sorprendente é o que aínda dá de si o tema en pleno século XXI. E o que terá que dar á vista do panorama mundial. Porque do que se trata é de analizar os procesos de inclusión e exclusión social a partir da relación establecida entre Estado e educación pública en América Latina, por máis

que a cuestión de fondo, co seu atractivo intelectual, rebasa aquelas latitudes. De todos modos, tamén alí convén escudriñar a forma en que o coñecemento educativo ten que ver —prospectivamente falando— dun modo ou outro, coas cambiantes relacións entre Estado, sociedade civil e comunidade educativa nas súas variadas dimensións.

Desde logo, Brasil é un exemplo inevitable na radiografía educativa de Latinoamérica, polo seu potencial histórico, sucesivamente frustrado por unha clase política en cuase-permanente comandita con oligarquías pouco interesadas en desenvolver un sistema de educación pública que garantise a educación obrigatoria para os máis desposuídos (aínda hoxe, os traballadores brasileiros cóntanse entre os que teñen menos anos de escolaridade). Aquí radica un dos maiores desafíos da presidencia do Sr. Lula da Silva (obreiro metalúrxico), que só conseguirá o éxito se pon todo o seu empeño nunha titánica loita por elevar o nivel educati-

vo da poboación e reducir drasticamente as arrepiantes cifras da pobreza (máis de 40 millóns de persoas).

Agora ben, a dualización que antes indicabamos non é exclusiva do terreo social. En determinada medida, con impacto menos dramático, tamén é perceptible na Universidade, sobre todo a través da racionalización académica das titulacións e as pautas de credencialización que afectan a situación dos graduados no mercado de traballo. Con manifestas contradicións no papel que exercen institucións públicas e privadas de Ensinanza Superior nunha nación deficientemente vertebrada, dada a súa extensión e diferencias territoriais, é un sarcasmo que sexa nas universidades federais —públicas e de baixos custos de matrícula— onde se atopen máis restricións á entrada de estudantes, co predominio dos de familias máis ricas). Deste xeito, as universidades “particulares”, como así as chaman, aproveitaron para ofrecer titulacións de boa demanda e moderados custos que lles permiten fortalecer a súa presenza no panorama universitario e educativo en xeral. É o caso de Dereito, Pedagogía e Psicoloxía, practicamente presentes en todos os Campus e con grande afluencia de alumnos. Se nos cinximos ó ámbito pedaxógico, o aluvión de alumnos nos últimos cinco anos requiriu apurar un proceso de recrutamento de profesores, nada fácil ó principio e que agora se vai resolvendo a base de arranxar programas de doutorado e de aproveitar profesores,

acabados de xubilar, de universidades federais.

A xuventude de non poucas destas profesoras (os homes están en franca minoría) e un rol profesional moi determinado polo labor estrictamente docente, xunto ó desexo de se facer cun doutorado, asociado á mellora inmediata de status, influíron nunha palpable dinamización de esforzos por configurar grupos, deseñar proxectos, trazar relacións con outros colegas e escribir traballos con posibilidades de ser publicados, e incluso servir de referencia para os seus alumnos. É o caso, encomiable por moitas razóns, deste volume, no que a editora dunha universidade privada importante —a Universidade Luterana do Brasil— serve de canle na iniciativa dun considerable continxente dos seus académicos para ofrecerlle á comunidade científica da Pedagogía as súas contribucións de hoxe e propostas de traballo para mañá. O que hai é pensamento educativo de expertos brasileiros para o consumo interno e externo, engarzado con proxectos de estudio de máis amplo calado. E anque o centro pareza a análise da acción formadora na Universidade, o que irradia é interese por conxugar vías converxentes de acción educativa para a mellora dos suxeitos e dos marcos comunitarios. Poñendo de relevo que tanta tradución de textos, de foránea contextualización, como a que cobre non poucos andeis das bibliotecas pedagóxicas, non terá os efectos adecuados se non se vai superpondo con maiores doses de confianza editorial nos estudos que pensan e fan

os mesmos pedagogos do país, desde Manaos a Porto Alegre e desde Matogrosso a Pernambuco.

No que á estrutura se refire, non teño dúbida do mérito que ten o labor das organizadoras, sobre todo se, como podemos pensar, tiveron que articular as diversas —e un tanto dispersas— contribucións máis *a posteriori* ca *a priori*. Non pode ser outra a sensación á vista da asimetría na distribución de estudos para as cinco partes definidas, a libre interpretación acerca do sentido relacional que se lles pode outorgar a eses títulos de cabeceira, ou incluso o hiato entre título e subtítulo global. Todo isto, por suposto, se aceptamos que o discurso educativo na contemporaneidade se pode vincular, parcialmente, ó cambio necesario da acción formadora na Universidade. Simplemente abundaría con unir e substantivar eses termos principais nun libro que, polo demais, está ben fornecido de contribucións nas que se desprega o interese indagador de máis dunha trintena de autores, con ideas e propostas de avance para a escena educativa dun gran país, que resume e amalgama os soños dun gran continente.

Arranca fundamentando a relevancia de construír espazos intersubxetivos nas aulas, que tanto inflúen no desenvolvemento da cognición e o afecto nos alumnos, situando no contacto cos ordenadores o novo marco de socialización, na dinámica do cal se pode potenciar tamén o crecemento do suxeito, á parte de mellorar o proceso de ensinanza-aprendizaxe ó proporcio-

nar novas oportunidades de revitalizar a acción pedagóxica. Tampouco falta unha avaliación de avance desde o real cara ó ideal a partir de proxectos político-pedagóxicos de afáns descentralizadores nun territorio que sobrepasa dezasete veces o de España. A creación de sistemas municipais de ensinanza en terra gaucha comprime e expande a suxestiva análise de María Fani Scheibel, C. M. Wentz e Potira Duro. Nesa vía coincide a magnífica análise de J. Popli e Marcia Rosa da Costa (“a xestión da escola e os proxectos político-pedagóxicos”). Á fin e ó cabo, do que se trata é de abrir as comportas das bondades dunha pedagogía da sociedade civil, que pode dar moito de si por pouco que logremos mellorar —todos os que somos e sentimos como latinoamericanos— a xestión dos municipios e das escolas, pero non calquera xestión, senón aquela que contribúe a elevar a calidade da democracia, favorecendo o protagonismo activo da cidadanía na avaliación de políticas e programas educativos.

Pero o cumprimento dese desexo non depende só do que se faga na escola, nin sequera na familia; a intencionalidade formativa dos medios de comunicación conta, e moito, vén a dicir C. Schmidt, polo que recomenda unha volta a Habermas, expresable desde unha acción comunicativa, lingüística-mente mediada, a prol do consenso.

De formación do profesorado vai o segundo bloque temático, con énfase específica no cambio paradigmático. De entrada, o relato intensifícase pola

dimensión vivencial e perceptiva, susceptibles de enriquecer a práctica pedagóxica dos profesores. Continúa co desenvolvemento persoal e profesional dos docentes universitarios, nos que a representación do valor da súa acción (auto)formativa no plano pedagóxico segue a ser pouco edificante, ou sintomática das fochancas que aínda existen na Educación Superior. Menos mal que regresamos a un terreo máis propicio coas seguintes entregas, pois falan da formación de profesores de Educación Infantil e do Ensino Medio.

E, como pretendendo transportar o lector cara a paisaxes suficientemente despexadas de incertezas, atopamos unha sección que fala de “saberes e faceres en Pedagogía”, que se abre con sabor a práctica de investigación-acción no ámbito da orientación (L. M. Bragagnolo), continúa con boa discusión ó redor das inxerencias didácticas na formación de supervisores docentes, e pecha cuns apuntamentos reflexivos, pouco concisos, sobre a actuación do pedagogo no contexto educativo brasileiro.

Como mostra dunha preocupación, que nunca sobra, por algún eixe transversal de atención universitaria e non universitaria, inclúe una sección sobre saúde e desenvolvemento. Son media ducia de contribucións, que sitúan os seus puntos críticos na prevención do uso de drogas, a acción saudable na aula e a inclusividade en

educación. Con elas, o calidoscopio de puntos e a plural manifestación de tendencias expresan un desexo de transitar xuntos polos diversos carreiros do progreso educativo, aínda en contextos de inequívocas carencias e limitacións de todo tipo.

A contraportada da obra, por así dicilo, recolle tres estudos baixo un epígrafe excesivamente xenérico: “políticas educativas no Ensino Superior”. O abandono dos alumnos universitarios, a forma en que estes constrúen coñecemento na súa etapa de gradación e a mesma realidade do escenario académico de postgraduación na Universidade Luterana do Brasil, completan a lista de traballos ben dispostos para un esforzo mancomunado de especialistas, que a un considerable número de horas na aula (impensable en plans de organización docente deste lado do Atlántico) suman unha meritória dedicación a tarefas investigadoras. E estas son tarefas —non o esquecemos— que hai que incluír na listaxe das que merecen ser empurradas na patria de Jorge Amado e de Paulo Freire. Nese Brasil de afecto e cálida memoria, referencia deliciosamente ancorada no porto das nosas mellores esperanzas para Latinoamérica.

Miguel A. Santos Rego
Universidade de Santiago
de Compostela